

ÇAĞDAŞ TÜRK RESMİNİN PANOROMASI

Yrd.Doç.Dr.Erol KILIÇ*

Çağdaş Türk Resminin temelleri yaklaşık 250 yıl geriye gider. Bir başka deyişle, bizde Batılılaşma süreci 1700'lerde başlar. Batılılaşmanın hangi şartlar altında başladığını anlamak bakımından 1700'den önceki Osmanlı'nın siyasi hayatına kısa bir göz atmak yerinde olacaktır. Osmanlı İmparatorluğunun 1638 yılına kadar genişlemesinin devam ettiği, sınırlarını koruduğu görülür. 1683 yılından sonra Viyana ve II.ciğerdelen bozgunu ile Estergon'un düşmesi, 1687'de Eğri'nin, 1688'de Budin'in, daha sonra Belgrad'ın kaybedilmesi ve sonrasında çok ağır şartları olan Karlofça'nın imzalanması, sırasıyla bir çözülmenin işaretleri olarak karşımıza çıktığını görüyoruz. (Fransız tarihçisi Bernard Grenad, Karlofça antlaşması ile Asya'nın üstünlüğünün Batı'ya geçtiği anlamına geldiğini yazar)¹.

1720 yılına kadar Osmanlılarla Batı'nın siyasi ve ekonomik alanda ilişkilerinin sürdüğünü, ancak kültürel alanda, Osmanlılar'ın Avrupa'dan almadıkları, Osmanlıların kendi kültürel üstünlüklerine güvendiklerine tarihi kaynaklardan tanık oluyoruz.

O güne kadar Batı'ya elçi gönderme gereğini duymayan Osmanlı, ilk defa 1720 yılında 28 Çelebi Mehmet başkanlığında Avrupa'ya kalabalık bir heyet gönderir. Zamanın hükümdarı ise III.Ahmed'tir. 28 Çelebi Mehmet dönüşünde, resim alanında gözlemlerini seyahatnamesinde yazar. Bu seyahatnamenin III.Ahmet döneminde büyük etki yaptığını ve özellikle Fransa'daki saray hayatının İstanbul'da yankı uyandırdığını tarihi kaynaklardan anlıyoruz. Bu tarihlerde mimari ve bahçe düzenlemesi için Avrupa'lı ustalar planlarıyla birlikte İstanbul'a taşınırlar². Tabii bunlar arasında ressam da vardır.

III.Selim zamanında ivme kazanan Batılılaşma eğilimini II.Mahmut dönemi takip eder. II.Mahmut Gülhane Hattı Humayun-u çıkartarak batılı anlamda bir takım düzenlemelere gider.

1700'lerden itibaren ıslahatlarla başlayan hareketlerin kültür ve sanat alanında şu sonuçları ortaya çıkardığını görüyoruz.

-Osmanlı imparatorluğu'nun doğu ve islam çıkışlı kültürü, Hristiyan Batı Kültürü ile yer değiştirmeye başlamıştır.

-Plastik sanatlarımız da buna paralel olarak Batılı sanat değerleri ile bağımlı hale gelecekti³.

Bu gelişmelere paralel olarak resim dersleri yavaş yavaş eğitim kurumlarına girmeye başlar. İlk kez 1793 yılında doğa gözlemine bağlı resim dersi mühendishane-i Berri humayun'da (topçu okulu) yer almaya başladı. Ancak bu dersin bugünkü anlamda bir resim dersi olmadığı, yalnız topçuluk, istihkam ve haritacılık gibi alanlara

katk. sağlamak amacıyla öğretim de yer aldığı bilinmektedir⁴. Bu dersleri Avrupa'dan gelen yabancı ressamın veriyordu Bu tarihlerde Avrupa'dan çok sayıda ressamın geldiğini tarihi kaynaklardan biliyoruz. Yine İstanbul'da azınlıkların ve bu gelen ressamın çalışmalarını bir duvar resmi geleneği ortaya çıkmıştır. Duvar resimleri madalyonlar içinde konak ve saraylara yapılmıştır. Böylece Batı resim geleneği yavaş yavaş bizde kabul görmeye başlar. Artık minyatür geleneği tamamen ortadan kalkmıştır. Batılılaşma çabaları, çabadan öteye hayranlığa dönüşmeye başlar ve günümüze kadar bu hayranlığın uzantıları devam eder.

1855 yılından itibaren yetenekli gençlerimiz resim eğitimi için Avrupa'ya gönderilir. 1848'de ikinci bir grubu Avrupa'ya gönderilir. Bu gönderilenler arasında "Hüsnü Yusuf Bey 1868'de gönderilenler arasında "Şeker Ahmet, Süleyman Seyyit Bey ve Halil Paşa" vardır. 1868'de gönderilen ressamlarımızın Cubert'in etkisinde kalmışlardır. Bu bakımdan bu ressamlarımızın resimleri yarı realist özellik taşırlar. Avrupa'ya gönderilen ilk ressamın henüz dönemin Batı sanatını kavrayamadıklarını, Fransız Peyzaj resimlerinin etkisi altında kaldıklarını görüyoruz. Bunlar Türk primitleri diye bilinir.

Asker ressamın çağdaş Türk Resminin gelişmesinde önemli bir yeri vardır. Şeker Ahmet Paşa, Süleyman Seyyit Bey ve Hüseyin Zekai Paşa gibi asker ressamın, Batı etkilerini özümseyen, yeni ve özgün sentezlere varmakta Türkiye'de etkinlik gösteren yabancı kökenli ya da azınlık ressamın aşan birer üslup kişiliği oluşturan, 19.yüzyıl Türk resminin üç büyük ustası olarak gösterilmektedir⁵. Aynı zamanda Süleyman Seyyit Bey döneminin güçlü bir natürcü ressamıdır.

1875 yılından itibaren resim dersinin özellikle askeri liselerde geliştiğini görüyoruz. Bu bakımdan da, genellikle resim sanatı ilk dönemlerde askerler arasında yaygınlaşmıştır. Yine o yıllarda mösyü Kes isminde bir Fransız ressamı getirilmiş ve uzun yıllar Harbiye'de öğretmenlik yapmıştır⁶. Osmanlı İmparatorluğunun büyük bir kriz içinde bulunduğu son zamanlarda, Ressam Hasan Rıza, eski dönemlerin başarılı savaşlarında, içinde yaşadığı toplumun rüyasını nasıl görmüşse ve resmetmişse, deniz ressamın olan süvari teğmeni İhsan Bey ve Kaymakam İsmail Hakkı'da yaptıkları zırhlı gemilerle gücünü yitirmekte olan devletin ve halkın özlemi içinde olduğu bir rüyayı sunuyordu. Bu deniz savaşları resimlerinde, Rus deniz ressamın etkileri olduğu kabul edilir⁷.

Resmin yavaş yavaş yaygınlaşması, ressamın çoğalması artık sergileri gündeme getirmiştir. İlk sergi 1874 yılında Şeker Ahmet Paşa tarafından açılmış, bunu 1888'de Beyoğlu'nda açılan bir sergi takip etmiştir.

Ülkemizde Batı anlamında en büyük gelişme 1883 yılında Sanayi-i Nefise mektebinin kurulmasıyla başlamıştır.* Sanayi-i Nefise mektebinin kurulması, bir anlamda, artık resim sanatının askerlerden sivillerin eline geçmesi demektir. Çünkü 1883'e kadar yetişen ressamın büyük bir çoğunluğu asker kökenli idi. Böylece, Güzel Sanatlar Akademisinde Batılı anlamdaki resim anlayışı filizlenerek yeni bir zemin kazanıyordu. Sanayi-i Nefisenin açılması Türk Resim Sanatının bir meslek olgusuyla birleşmesi sürecini başlatmıştır. Ayrıca iletişim imkanlarının artışı, basın

önemli bir güç olarak etkinleşmesi ve sanatçı toplum ilişkilerindeki arayışlarda bu süreci hızlandıran etkenler olmuştur⁸.

Sanayi-i Nefise'nin kurucusu ise Osman Hamde Bey'dir. Osman Hamdi konulu bir resim anlayışını ülkemizde en iyi temsil eden ilk ressamımızdır. Paris'te birkaç ressamın atölyesinde çalışmış olan Osman Hamdi, Osmanlı toplumsal yaşamını yansıttığı resimlerinde, çeşitli tipleri optik bir görüntüye bağlı olarak resmetmiştir. Bu optik izlenim bizim minyatürümüzde olmadığı için özellikle ilgi görüyordu. Osman Hamdi'nin bu çalışmaları Paris'teki salon resimlerinin paralelinde bir anlayışı yansıtıyordu⁹. Türk ressamları arasında sadece Osman Hamdi orientalizm modasının ülkemizdeki tek Türk temsilcisi olduğu söylenebilir. Osman Hamdi, büyük ölçüde fotoğraftan yararlandığı bilinen Batı'da meydana getirilmiş oriental temalı kompozisyonlardan açıktan açığa yararlandığı belgelenmiş olan bir sanatçıdır. Resimlerini çalışırken kendisi ya da yakınları bizzat doğulu kıyafetleri giyerek fotoğraflarını çektirir, daha sonra bu fotoğraflardan resimlerini çalıştığı bilinmektedir¹⁰. Bu bakımdan da Osman Hamdi'nin çalışmaları dönemin Batı resmi ile paralel gelişmede değildir. Çünkü 1890'lı yıllar Avrupa'da empresyonizmin henüz bittiği, expresyonizmin ve nabizm sanat akımlarının gündemde olduğu yıllardır. Osman Hamdi dönemi, genel manada, ülkemizde henüz Avrupa resminin tanınma aşamasında olduğu bir dönemdir.

Hoca Ali Rıza ile Halil Paşa'nın çalışmaları arasında ilginç bir benzerlik vardır. Halil Paşa 1868'de Avrupa'ya gitmiş, Fransız ressamlarının atölyesinde çalışmıştır. Dönüşte Halil paşa empresyonist tarzda çalışmalarını sürdürürken hiç Avrupa'ya gitmemiş olan Hoca Ali Rıza'da dışarda gün ışığında empresyonist tarzda çalışmalarını sürdürmüş ve başarılı eserler vermiştir.

1910 yılında tekrar Avrupa'ya öğrenciler gönderilir. Ne varki, 1.Dünya savaşının patlak vermesiyle, gönderilen öğrenciler 1914'de tekrar yurda dönmek zorunda kalırlar.

Gönderilen öğrenciler arasında H.Onat, İbrahim Çallı, Feyhaman Duran, Nazmi Ziya da vardır. Bu ressamlarımız dönüşlerinde Avrupa'da modası geçmiş olan empresyonizmle dönerler. Dönüşlerinde empresyonist tarzda resim çalışırlar. Ancak yapmış oldukları eserlerin Avrupadaki empresyonizmden çok farklı olduğu görülmektedir. Bu ressamlarımızın bu tarz çalışmaları yarı gerçekçi ve romantik bir anlayışın izlerini taşırlar. Bazı sanat eleştirmenleri bunları Türkiye'ye özgü bir empresyonizm olduğunu söylerler. İçlerinde Nazmi Ziya'nın çalışmaları empresyonizme en yakın olanıdır. Hikmet Onat bu konuda "Türkiye'nin havası bizi bu anlayışa götürdü" demekle yetinmiştir. 1914 dönemi ressamlarının kendilerine çizdikleri yol bu altı kelimenin karşılığı ile anlatılmış oluyordu¹¹. Bu kuşağın Avrupa resmine bir ölçüde yaklaşmış olduğunu ve çağdaş Türk resminde az da olsa kapıyı aralamış olduklarını görüyoruz.

İbrahim Çallı, Hikmet Onat, Avni Lifij, Namık İsmail, Nazmi Ziya Güran, Feyhaman Duran 1908 yılında "Osmanlı Ressamlar Cemiyetini" kurmuşlardı. bu gurub kimi zaman "çallı kuşağı", kimi zana "1914 kuşağı" veya "empresyonistler" olarak türk resminde yerlerini almışlardır. Kendinden önceki kuşağın ince ayrıntılara inen

fotoğrafik resimlerine rağmen geniş fırça darbeleri ile boyayı tuvale sürüyorlardı.

1908'de kurulan Osmanlı Ressamlar Cemiyeti 1921'de "Türk Ressamlar Cemiyeti" oldu. 1926'da "Güzel Sanatlar Birliği" olarak isim değiştirdi. Kuruluşundan beş yıl sonra da adına bir gazete çıkardı.

Yeni Türkiye Cumhuriyeti kurulunca, genç cumhuriyet devleti sanat alanında da birşeyler yapma gereğini duyuyordu. Daha doğrusu, Yeni Cumhuriyet devletinin devrimleri resim yoluyla anlatılmıyordu. Bu amaçla da Almanya ve Fransa'ya öğrenciler gönderilir. Avrupa'ya gönderilen bu genç öğrenciler; Çallıların, Feyhamen Duranların, Nazmi Ziyaların ve Hikmet Onatlar'ın öğrencileri olan Şeref Akdik, Refik epikman, Elif Naci, Mahmut Cüda, Ali Çelebi ve Zeki Kocamemidir. Daha sonra Avrupa'dan dönen bu ressamlar 1928'de müstakil Ressamlar ve Heykeltraşlar Birliği'ni kurarlar¹². Bu ressamlar empresyonizm dışında bir anlayışla yurda döndüler. 1905 yıllarında Avrupa'da ortaya çıkan expresyonizmi, 1906'da doğmuş olan Fovizmi ve 1908'de kimliğini kabul ettiren Kübizmi ülkemize getirdiler ve bu kuşaktan bir grup daha sonra 1933'de D grubunu kurdular. Modern sanatın çağa uygun biçimleri, türk resim sanatının batılı karekteri içinde kristalleşmeye başlaması bu grubun sanat hayatımıza aulmasıyla başlar. Grubun kuruluşta başlıca üyeleri Nurullah Berk, Abidin Dino, Zeki Faik İzer, Elif Naci, Cemal Tollu ve heykeltraş Zühtü Müridoğlu'dur.

"D Grubu" başlangıçta klasik ustaların resimlerini kopye etmekle işe başladılar. İlk sergileri de bu kopye resimlerden oluşuyordu. "D Grubu" körukörüne tabiatu taklit etmeyi, alışılmış akadenizmi reddediyor, klasizmi benimsiyordu. Onlara göre büyük ustaların klasizmi, modern sanatın eğilimleriyle yakından ilgiliydi. D grubuna daha sonra başka katılımlar da oldu. Her yıl düzenli olarak sergiler açtı. 1944 yılında açılan sergi D grubunun 11.sergisiydi. Bu sergiye Bedri Rahmi Eyüpoğlu, Cemal Tollu, Eren Eyüpoğlu, Eşref Üren, Elif Naci, Nurullah Berk, Sabri Berkel, Zeki Faik İzer ve Zühtü Müridoğlu gibi bildik isimler de kaulmuşu. Altı kişi ile kurulan ve sonunda 14 üyeye yükselen D grubu son 1947 sergisinden sonra dağıldılar. Dağılmasının nedeni, anlaşmazlık değil, her sanatçının kendine has üslup arayışlarının başlamasıdır¹³. "D Grubunun" modern sanatımızın doğuşunda büyük rolü oldu. 1933'te ve onu izleyen yıllarda açılan sergilerde görülen, kimi zaman yerilen batı etkileri, Türk aydınlarının bile yabancıları oldukları çağdaş eğilimleri tanıtmak, resmimizin yarımüzyıldan beri sıkışageldiği dar gerçekçilik çerçevesini kırmak bakımından önemli bir faktör olmuştu. Öte yandan, Batı plastik sanatlarının 1910 yıllarından beri yürüttüğü sentezci, yorumcu anlayış, soyut, süslemeci üsluplar doğu etkisiyle şaşılacak yakınlıklar gösteriyordu. 1933'lerden günümüze Türk resminin soyut gösterilerdeki başarıları, Doğu ile Batı'yı bağdaştırarak ilginç sonuçlara varması "D Grubu"yla açılan kapının kavuşturduğu özgürlükler sayılabilir¹⁴.

1945 yılında T.C.'nin çok partili demokratik sisteme geçmesi sanatçılara da etki etmiş, ülkemizde sanatçılara Avrupa'daki yeni gelişmeleri günü gününe izleme imkanı vermiştir. Bu tarihten sonra Türkiye'de resim ve heykel sanatı hızla soyut akımların içine girmiştir. Gerçi Batı'da soyut akımlar taa.. 1900'lerin başlarında başlamıştı. O tarihlerde henüz bizim ressamlarımızın bunu kavrayacak bir alt yapısı

olmadığı gibi, toplumumuzun da soyut sanatı kavrayacak alt yapısı yoktu. O günün toplum yapısında manzara resmine karşı bir tutku vardı.

Bu arada hemen şunu belirtmeliyim ki, 1937-1944 yılları arasında, resim sanatçılarının yurt gezilerine çıkarak, bu gezilerden ülke gerçeklerini yansıtan resimleri yapmalarını sağlayan bir parti programı uygulanmıştır. 1945'den sonra da C.H.P. Halk evleri vasıtasıyla bu programı yürütmüştür. 63 vilayete 58 ressam gönderilerek çok sayıda eserin üretilmesi sağlanmıştır¹⁵.

1950'lere geldiğinde ülkemizde resim sanatıyla uğraşanların sayısı arttığı gibi, sanatçılarımızda da düşünsel manada bir alt yapının oluştuğunu görüyoruz. Artık sadece gördüğünü taklit edercesine çalışan sanatçı değil, obje karşısında, objeyi sorgulayan bir sanatçı kesimi ülkemizde yetiştiğine tanık oluyoruz. Bu yıllar artık sanatçı ile toplum arasında bir iletişim kurulmaya başlandığı sanata ilginin artmaya başladığı yıllardır. Ne varki, toplumumuz henüz modern sanatların soyut eğilimleri ile tanışmamıştı.

Bu yıllarda Bedri R.Eyuboğlu, Turgut Zaim, Malik Aksel gibi sanatçılar yöresel folklorik biçimleri resimlerine konu etmeye devam ederken, Ali Avni Çelebi, Mahmut Cüda gibi ressamlar kişisel üslup çizgilerini yitirmemişlerdi. Buna karşılık Halil Dikmen ve Cemal Tollu'nun non-figüratif resmin halı, eski yazı v.b. gibi geleneksel "dekoratif" sanatlardan tamamıyla ayrı ve plastik bir endişenin ifadesi olduğu konusunda bir yazısına rastlamaktayız¹⁶.

Bu arada bazı genç sanatçıların resimlerinde, yarı Batı kaynaklara dayanarak, gerçeküstücü bir humor fantazisine bağlandıkları dikkati çeker. Bunlardan en başarılısı ise Yüksel Arslan'ın yaptığı çalışmalar kabul ediliyor. Aynı dönemde Yüksel Arslan'la birlikte Avrupa'nın çeşitli kentlerinde Türk ressamları çalışmalarını sürdürmektedir.

İstanbul'da 1977 yılında açılan bir sergi, dışarıda çalışan 20 kadar Türk ressamını bir araya getirdiğini görüyoruz. Abidin Dino, Selim Turan, Adnan Varınca, Avni Arbaş, Yüksel Arslan, Burhan Doğançay, Fikret Mualla gibi isimler bunlardan bazılarıdır. Avrupa'da çalışmalarını devam ettiren bu sanatçılarımız son dönem Türk resmini yönlendirmede önemli katkılar sağlamışlardır.

1950'lerin bazı ressamları ise, soyut sanat uğraşlarında özellikle Türk Kaligrafisinden (hat sanatından) hareket eden çizgisel bir sponteneyi denemişler, yenilenme sorunlarına gerek bu yönde, gerekse geleneksel yüzey şematizminin geometrik renk planları ve tezyini değerleri yönünde çözümler aramışlardır¹⁷. Sabri Berkel, Nurullah Berk, Bedri Rahmi Eyüpoğlu, Adnan Turani'nin çalışmalarında bunu görmekteyiz.

1960 ve 1970 yılları arasında Türk Resim sanatçıları, figüratif ve non-figüratif çalışanlar olarak ikiye ayrılır. Bazı ressamlar figüratif ağırlıklı resimler çalışırlar Neşet Günal gibi Bazıları da tamamen soyut içerikli resimler yaparlar.

Ancak bundan önce akademide Bedri Rahmi Eyüpoğlu'nun öğrencilerinden oluşan 10'lar grubundan da söz etmek gerekir. 10'lar grubunda Orhan Peker, Nedim Günsür, Turan Erol, Nevin Çokay, Mehmet Pesen gibi güçlü ressamlar var. Bu sanatçıların çoğunun da hocaları B.Rahmi Eyüpoğlu'ndan yansıyan folklorik etkiler vardı. Sürekli bir gelişme temposu içine girenler bu ilgiyi çok farklı ve yorum hedeflerine

ulařturan bir figüratif etkinlik sağlayabildiler¹⁸.

1937'den Güzel Sanatlar Akademisinin resim bölümü öğretim üyeleri arasından Devrim Erbil, Özdemir Altan, Dinçer Erimez, Adnan Çoker gibi isimlerin özgün anlatım üslupları Türk resminin gelişim çizgisi açısından incelemeğe değer¹⁹.

1980'lerden sonra Batı ülkelerine paralel olarak kavramsal nitelikte resim, çalışmalarını da Türk resmine giriyor. Bedri Baykam, Mustafa Ata, Zekai Ormancı gibi ressamlar bu tarzda çalışan ressamlardan bazılarıdır.

KAYNAKÇA :

Adnan TURANİ, Dünya Sanat Tarihi, Remzi Kitabevi, 3.Baskı, İST. 1993. Anadolu Uygarlıkları, C.6, Görsel Yay. 1982.

Halil EDHEM, Elvah-ı Nakşiyе Koleksiyonu, Milliyet Yay. İst. 1970, s.39.

Günsel RENDA, Batılılaşma Dönemi Türk Resim Sanatı, T.T.K. Basımevi, Ankara 1977.

Günsel RENDA, Turan EROL, Başlangıcından Bugüne Çağdaş Türk Resim Sanatı Tarihi, C.1, Tıglat Yay. İST.

Kaya ÖZSEZGİN, Başlangıcından Günümüze Türk Resim Sanatı Tarihi, C.3, Tıglat Yay. İST.

Kaya ÖZSEZGİN, Mustafa ASLIER, Başlangıcından Günümüze Türk Resim Sanatı Tarihi, C.4, Tıglat Yay., İST.

Nurullah BERK, Adnan TURANİ, Çağdaş Türk Resim Sanatı Tarihi, C.2; Tıglat Yay. İST.

Nurullah BERK, Kaya ÖZSEZGİN, Cumhuriyet Dönemi Türk Resmi, İş Bankası Yay. Ankara, 1983.

Sezer TANSUĞ, Çağdaş Türk Resmi, Remzi Kitabevi, 4.Baskı, İST. 1993.

Seyfi BAŞKAN, "Osmanlı Ressamlar Cemiyeti" Kültür ve Sanat, İş Bankası Yay. Sayı : 23.